

Χαράλαμπος Β. Αγγελάκης

Η ιστορικότητα του δημοτικού τραγουδιού: γεγονότα, πρόσωπα και συνθήκες των Κρητικών Επαναστάσεων μέσα από το Αρχείο του Παύλου Βλαστού. Νέες τεχνολογίες στην ιστορική έρευνα

ABSTRACT

Historical chants have very deep roots in Crete, and there are “fragments” from the beginnings of the Byzantine Empire that have survived to the present day. For every period when the Cretan rural population faced a new historical challenge, there are oral testimonies and traditions of songs that accompanied the events. These songs were sung and spread either in social gatherings for the purpose or, mainly, by word of mouth, in the house around the fireside, “the par-hearth” or *parastia* as it is known, where the mother or grandmother of the family would narrate historical fairy tales or events through song. With the spread of the wave of enlightenment, at the dawn of revolutionary preparations, prominent scholars and writers attempted to collect and publish such songs, with the aim of awakening the national consciousness. The revolutions themselves then became the object of songwriting, and a new generation of scholars and writers alive at the time of the events tried to record relevant chants. Pavlos Vlastos belonged to this generation – from about 1850 to 1916, he managed to collect and record almost the entire range of Cretan folklore, and is rightly considered its father. The present study concerns research carried out on Volume 15b in the Pavlos Vlastos Archive, entitled “Historical Chants of Cretans”, focused on the period 1770-1905. Through the song collection, the purpose of this study is to obtain as much primary information as possible on a series of issues related to the Cretan Revolutions, in order to substantiate the hypothesis that Historical Folk Chants can be a primary source of historical information that intersects with public history.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Κρητικές Επαναστάσεις, προφορική παράδοση, λαογραφία, Παύλος Βλαστός, Τουρκοκρατία, δημοτικά άσματα, ιστορικότητα

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρούσα ανακοίνωση αφορά την έρευνα που πραγματοποιήθηκε στον τόμο 15β' του Αρχείου του Παύλου Βλαστού, και συγκεκριμένα της περιόδου 1770-1905, που κυριαρχούν τα επαναστατικά κινήματα που έχουν μείνει γνωστά ως «Κρητικές Επαναστάσεις». Τα παραπάνω

ιστορικά γεγονότα διέσωσαν η λαϊκή μούσα και η προφορική παράδοση, σε μια εποχή που ο μοναδικός τρόπος διάδοσης ενός γεγονότος ήταν από στόμα σε στόμα και από γενιά σε γενιά (Πολίτης 1914, 1-4· Boeschoten 1991, 9-10). Τα γεγονότα αυτά έγιναν σίχοι τραγουδιών, *Ιστορικών Ασμάτων* όπως τα ονομάζει ο Παύλος Βλαστός στον συγκεκριμένο τόμο, τα οποία σε πολύ μεγάλο βαθμό κατάφεραν να αποτυπώσουν την εικόνα της εποχής, με τα μάτια του απλού λαού. Στόχος μας είναι να διασταυρώσουμε την εγκυρότητα και τη σημαντικότητα των πληροφοριών των ασμάτων αυτών με τη σφαίρα της δημόσιας ιστορίας.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ, ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ, ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ

Η έρευνά μας υπόκειται σε περιορισμούς, καθώς το Αρχείο του Βλαστού βρίσκεται στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης και για τον λόγο αυτόν απαιτήθηκε να φωτογραφηθεί το προς μελέτη αντικείμενο και στη συνέχεια να μεταγραφεί. Το γεγονός αυτό πολλές φορές δυσχέρανε την έρευνα, καθώς λόγω του χειρογράφου δεν ήταν εύκολη η ανάγνωση και η αναγνώριση κάποιων κειμένων. Επιπλέον, η γλώσσα που χρησιμοποιείται για τους σχολιασμούς και τις υποσημειώσεις είναι η λόγια καθαρεύουσα και στα *Άσματα* η κρητική διάλεκτος με ιδιωτισμούς και λέξεις με ξένη ρίζα (ιταλικές, τουρκικές κλπ.), γεγονός που επιβάρυνε ακόμα περισσότερο το έργο της έρευνας.

ΟΙ ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ

Βασικό ζήτημα της έρευνας αποτελεί η τεχνολογία ψηφιοποίησης και ανάγνωσης χειρόγραφων εγγράφων (τεχνολογία OCR), η οποία θα διευκολύνει στο έπακρο τη διαδικασία ανάγνωσης, ψηφιοποίησης και μεταγραφής. Ήδη πιλοτικά μοντέλα τεχνητής νοημοσύνης και έξυπνης ανάγνωσης χρησιμοποιούνται στα Ιστορικά Αρχεία της Βιέννης και άλλων χωρών, γεγονός το οποίο χρήζει περαιτέρω εφαρμοσμένης έρευνας.

Επιλέξαμε να δημιουργήσουμε μέσω του λογισμικού MS EXCEL μια σειρά ποσοτικών μεγεθών για τις καταγραφές του τόμου 15, διαδικασία η οποία μας έδωσε τη δυνατότητα να αποκομίσουμε σημαντικά συμπεράσματα για τον σκοπό της καταγραφής τους από τον Βλαστό. Ο τόμος 15B' περιλαμβάνει 1724 σελίδες και ο τόμος 16Γ 341 σελίδες, με την κατανομή του Πίνακα 1.

Στον επόμενο πίνακα (Διάγραμμα 1) εμφανίζονται οι καταγραφές του Παύλου Βλαστού ανά επαρχία. Στον πίνακα δεν περιλαμβάνονται οι αντιγραφές από δημοσιευμένες εκδόσεις (βιβλία τρίτων, εφημερίδες κλπ.).

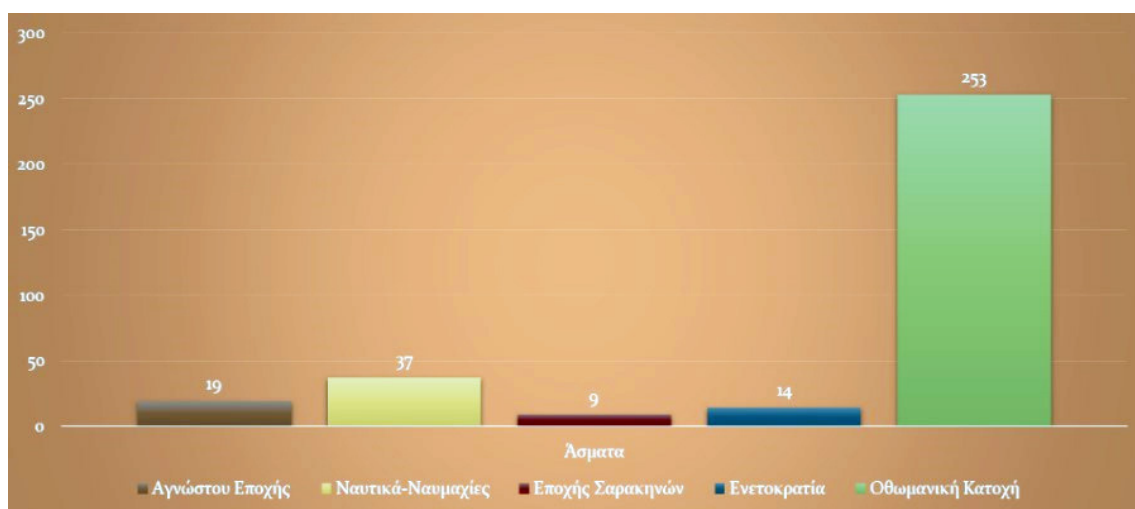
Παρατηρούμε ότι οι περισσότερες καταγραφές έγιναν στην επαρχία Αμαρίου και στο Ρέθυμνο, γεγονός λογικό, καθώς ήταν ο τόπος καταγωγής και διαμονής του Παύλου Βλαστού για μεγάλο χρονικό διάστημα. Όσον αφορά το φύλο των υπαγορευτών, βλέπουμε ότι η πλειοψηφία τους ήταν άντρες, γεγονός που θα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο έρευνας (Διάγραμμα 3).

Στον επόμενο πίνακα (Διάγραμμα 4) παρατηρούμε ότι χρονολογικά η καταγραφή και (πιθανόν) η σύνθεση *Ιστορικών Ασμάτων* έχει μια ευθεία σχέση με τον αντίκτυπο των ιστορικών γεγονότων, καθώς στην περίπτωση της επανάστασης του 1821 και της μεγάλης επανάστασης του 1866 παρατηρείται εντονότερη αποτύπωση ηρωικών τραγουδιών, το οποίο μπορεί

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Θεματική Ενότητα	Αριθμός Καταγραφών
• Ιστορικά άσματα αγνώστου εποχής	13
• Άσματα του Διγενή, μέγα ήρωα της Κρήτης	6
• Άσματα ναυτικά, θαλασσινά, ναυμαχίαι, ναυάγια κλπ.	37
• Άσματα της εποχής των Σαρακηνών (823-961)	9
• Άσματα της εποχής της Ενετοκρατίας	17
• Άσματα ιστορικά από της εισβολής των Τούρκων εις Κρήτην 1645	26
• Άσματα επί Τουρκοκρατίας 1770-1820	7
• Αρματωλοί της εποχής ταύτης 1750-1800	18
• Άσματα από την εποχή 1800-1820	6
• Αρματωλοί της εποχής του 1800	30
• Άσματα κατά την επανάστασιν του 1821-1830	54
• Άσματα από το 1830 μέχρι το 1865	18
• Η επανάστασις του 1858, Μαυρογένης	5
• Άσματα του 1866-1878	6
• Η Ολοκαύτωσις της Ιεράς Μονής Αρκαδίου	8
– Ταξινομημένα χρονικά, άσματα χωρίς θεματικές από τα 1878-1897	70
– Συμπληρωματικά Ιστορικά Άσματα τόμου 16Γ'	47
Σύνολο καταγραφών:	407 Ιστορικά Τραγούδια

να καταδεικνύει δύο πράγματα: είτε όντως υπήρξε μεγαλύτερη συνθετική δραστηριότητα, καθώς τα γεγονότα αυτά συντάραξαν το πανελλήνιο, είτε ότι ο ίδιος ο Παύλος Βλαστός θέλησε, συγκεντρώνοντας περισσότερα άσματα από αυτές τις περιόδους, να τα καταστήσει όσο γίνεται αντιπροσωπευτικότερα στην ιστορική μνήμη των Κρητών.

Διάγραμμα 1. Οι θεματικές ενότητες των Ιστορικών Ασμάτων.

Διάγραμμα 2. Οι περιοχές των καταγραφών των *Ιστορικών Ασμάτων*.

Διάγραμμα 3. Το φύλο των υπαγορευτών των *Ιστορικών Ασμάτων*.

Διάγραμμα 4. Η διαχρονική εξέλιξη των καταγραφών *Ιστορικών Ασμάτων*.

Τα παραπάνω συμπεράσματα ποσοτικής ανάλυσης μπορούν σε μελλοντικές έρευνες, συγκριτικά με άλλους καταγραφείς και συγγραφείς, να δημιουργήσουν ένα αξιόλογο πλέγμα στατιστικής ανάλυσης για τη συγγραφική δραστηριότητα, τις επιλογές και τους στόχους κάθε καταγραφέα, γεγονός που θα δώσει απαντήσεις σε σειρά ζητημάτων μέσα από την επεξεργασία στατιστικών πακέτων, όπως το SPSS, το MINITAB και άλλα.

ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Θα περιοριστούμε σε τρία βασικά ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία προκύπτουν μέσα από τις καταγραφές και τα οποία είναι και τα πιο άμεσα σε διασάυρωση με τη δημόσια ιστορία. Το πρώτο αφορά τα αίτια και τα αιτήματα της εκάστοτε επανάστασης, το δεύτερο τις οικονομικές συνθήκες των επαναστάσεων και το τρίτο τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων μέσα από την ματιά των επαναστατημένων Κρητικών.

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΑΙΤΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΞΕΓΕΡΣΕΩΝ

Τα κυριότερα αίτια και αιτήματα των Κρητικών Επανάστασεων είναι σε γενικές γραμμές όμοια σε όλη τη διάρκεια των επαναστάσεων: από την ελάφρυνση της καταδυνάστευσης των Οθωμανών, οικονομικά και θρησκευτικά ζητήματα, έως την απελευθέρωση, ανεξαρτησία και ένωση με την υπόλοιπη Ελλάδα (Ζαμπελίου & Κριτοβουλίδου 282-285· Δετοράκης 1990, 319-321).

Αυτά τα βρίσκουμε και στις καταγραφές του Παύλου Βλαστού, διάσπαρτα εντός των ασμάτων. Στα 1770, στο «τραγούδι του Δασκαλογιάννη» καταγράφει στη σ. 364:

*«Κάθε λαμπροχριστούγεννα έβανε το καπέλο
και του Πρωτόπαπα έλεγε “το Μόσκοβο θα φέρω”» [...]»
«Δεν δίδω μπλιο δωσίματα δέν δίδω πλειό χαράτσια...»*

το οποίο φανερώνει το αίτιο και το αιτιατό της επανάστασης, δηλαδή την απαλλαγή από την επαχθή φορολογία.

Την περίοδο λίγο πριν το 1821 είναι γνωστό ότι στην Κρήτη οι Οθωμανοί διάγουν τη σκληρότερη περίοδό τους, όπως αναφέρει ο Βλαστός στη σ. 723:

*«...Τσή Κρήτης τά Τουρκόπουλα ήσανε θεργιεμμένα, ...
τό ύστερο των έφταξε πρέπει νά τ' αφορούνται
κι' ολημερνίς σκοτώνουνε κιανένα δέν φοβούνται...».*

Στη σ. 919, στο άσμα για τον «καταδικασμό της Κρήτης» αναφέρεται:

*«... Οι χριστιανοί νά μείνουν αραγιάδες,
κ' οι Τούρκοι χαραίς κάνουνε μεγάλαις...».*

σχετικά με τη μη συμπερίληψη της Κρήτης στο Πρωτόκολλο του Λονδίνου (Ζαμπελίου & Κριτοβουλίδου 1893, 774-777).

Στη σ. 943, στο τραγούδι η «εποχή των Μουρνιδών, 1833» καταγράφεται (Δετοράκης 1988, 388):

*«... Εις τση Μουρνιαίς μαζεύγουνται εις τα τριαντατρία
και έλεγαν του Μεμέτ αλή πως δεν τον έχουν χρεία,
έλεγαν και εφωνιάζανε να 'ρθούν οι τρεις Δυνάμεις,
δεν θέλουν τό Μεμέτ Άλή να τσ' έχη πλι' 'αραγιάδες».*

Το τετράστιχο αναφέρεται στο άοπλο κίνημα των Μουρνιών Χανίων του 1833, όταν οι Χριστιανοί διαμαρτύρονταν και αιτούνταν περισσότερες ελευθερίες και φοροελαφρύνσεις, με τη μεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων.

Στη σ. 963, σε σύντομο άσμα που αφορά την επανάσταση του 1841, εντοπίζεται:

*«... Στην Αθήνα κάνουνε τερτίλι,
να' ρθούνε να σηκώσουνε την Κρήτη
και πέμπουν τον Κουμή να ξεβαρκάρει,
στη Κρήτης το πασσά να κουσουλτάρει...».*

το οποίο φανερώνει από πού και από ποιους υποκινήθηκε το εν λόγω κίνημα. Για τον Ιάκωβο Κουμή δε υπάρχουν σημαντικές έρευνες για τη συμμετοχή του στους αγώνες των Κρητών.

Για το κίνημα του Μαυρογένη το 1858, έχουμε σαφή αναφορά των αιτημάτων των Χριστιανών προς τον Πασά της Κρήτης, καθώς στη σ. 1025 αναφέρεται στη διαπραγμάτευσή του με τους Χριστιανούς:

*«Δέ θέλουμε μήδ' ό Καδής 'σση Χριστιανούς νά μπαίνει,
γιατ' άδικά τά όρφανᾶ, τά γρόσια τωνε πέρνει.
Θέλωμε καί τούς Χριστιανούς ποῦ 'ξώρισες 'στην Πόλι,
κι' άν δέν τούς φέρης γρήγορα θά συκωθοῦμεν όλοι...».*

Για τη μεγάλη επανάσταση 1866-1869 υπάρχουν σημαντικές αναφορές για τα αίτια και τα αιτήματα της επανάστασης, όπως στη σ. 1118 που ο Βλαστός σημειώνει (Παπαδάκη 2016, 33-41):

*«...Έπερναν τά παιδάκια μας πανώρηες κορασίδες,
καί σκλάβες τσ' επουλούσανε στο' Άραπομισιλίδες...
Είς κάθε επανάστασι μᾶς ἔδιδεν όλίγα,
προνόμια ό Βασιληᾶς καί εἶχαμεν έλπίδα...
Γιαυτό επαναστασήτασμε κ' είς τά έξήντα ἔξη,
κ' είς τήν Έλλάδα 'γράψαμε βοήθεια νά πέψη.
Γιατί κ' έμεῖς βοηθήσαμε 'στόν έλευθερομό της
καί Κρητικοί 'χαθήκανε πολλοί 'στόν πόλεμο της,...».*

Στη σ. 1211, το δίστιχο, που προέρχεται από την τουρκοκρητική ποίηση και αφορά την πυρπόληση του Αρκαδίου, αναφέρει:

*«Βεζύρη Μουσταφά Πασσᾶ μέ τήν πολύ σου γνώσι,
ποῦ φώνιαξες τῶν Κρητικῶ ζεβάπι νά τῶν δώσης».*

Δηλαδή η απάντηση στα αιτήματά τους είναι αρνητική.

Για την εξέγερση του 1876-78 που οδήγησε στη συνθήκη της Χαλέπας (Douglas 2015, 201), ο Βλαστός παραθέτει στη σ. 1356:

*«Σουλτάνε... Καθάρησε τούς τόπους μας, φύγε, νά ξεβρωμέσουν,
Συντάγματα καί Χάτζια σου, είς τή φωτιά ἃς πέσουν,...
Πάρε καί τό Κοράνι σου καί ταῖς νομολογίαις,
ταῖς ψευδοῦποσχέσεις σου, ὅλα ψευδολογίαις,...».*

Επίσης και το τραγούδι για τον Καπετάν Μιχάλη Κόρακα αναφέρεται στην ίδια περίοδο, αποκαλύπτωντας την αφορμή και τα αίτια του κινήματος:

*«Στά ἑβδομήντα καί ὀχτώ, θ' ἀρχίσω τή φυλλάδα,
'ποῦ φέρασι τά σασεπῶ μέσ' ἀπό τήν Ἑλλάδα.
Τότ' ὁ Θεός ἐφώτησε τή θαυμαστή Ρωσσία,
τοῦ Τούρκου κάνει πόλεμο, σ' Εὐρώπη καί Ἀσία».*

Για το κίνημα του 1889, μετά τις αποφάσεις του Συνεδρίου των ευρωπαϊών ηγετών που άφηναν ξανά την Κρήτη υπόδουλη, ο Βλαστός καταγράφει στη σ. 1477 (Δετοράκης 1988, 411):

*«Βαρυάρρωστο μ' ἐκάμανε τά θλιβερά μαντᾶτα,
τοῦ Συνεδριοῦ ἡ ἀπόφασες 'ποῦ κάμαν τά Ρηγᾶτα.
Οἱ Χριστιανοί Πολιτικοί τσ' Εὐρώπης βασιληάδες,
ὀρίζουν ν' ἀπομείνουνε οἱ Κρητικοί ραγιάδες!».*

Αλλά και στο ποίημα για την επανάσταση του 1897 και τον βομβαρδισμό από τις Μεγάλες Δυνάμεις εντοπίζονται οι στίχοι στις σ. 1557-58 (Δετοράκης 1988, 414· Douglas 2015, 228-230):

*Μοσκόβοι, Γάλλοι, κι Ἱταλοί, Ἑγγλέζοι κι Ἀλαμάνοι!
τσῆ μπάλαις δέν τσῆ πέμπουνε 'στσ' ἄντρες 'πο τό λιμάνι!
Μπάλαις ποῦ βγαίνουν 'πο σταυρό, καί τό σταυρό χτυποῦνε,
με μπαμπεσᾶ τσῆ καλογρηαῖς καί τσ' ἐκκλησιαῖς χαλοῦνε».*

Για τη σφαγή του Αυγούστου του 1898 στο Ηράκλειο, των Χριστιανών από τους Μουσουλμάνους (Δετοράκης 1988, 416), η οποία οδήγησε στην αμετάκλητη απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων για αυτονομία της Κρήτης, παρατηρούμε στη σ. 31 του τόμου Γ':

*«Ἄχι! καϋμένοι Καστρινοί, τ' ἄδικο ποῦ σᾶς βρῆκε,
σφαγή, φόνοι κ' ἐρήμωσες, φωτιά 'στα σπίτια μπῆκε.
Ὅπλα δέν ἐβαστούσανε γιά 'κείνο τούς ἐσφάξαν,
καί ἦπιαν αἷμα Χριστιανῶν οἱ Τούρκοι κ' ἐχορτάσα...»*

Για τα παράπονα των Κρητών από την ηγεμονία του Πρίγκηπα το 1905, τα οποία οδήγησαν στο κίνημα του Θερίσου καταγράφονται στη σ. 36 (Χαλκιαδάκης 2013, 68-69):

*«Κλαῖτε καϋμένοι ἀρχηγοί κ' ἐσεῖς οἱ ἀντρειωμένοι,
κλαῖτε καϋμένα ὄρφανά κ' ἐσεῖς οἱ σκοτωμένοι,*

*Πού χύσεται τό αίμα σας για τήν ἐλευθερία,
καί τά παιδ' σας σήμερα δέν ἔχουν σωτηρία...
... Ἐκεῖνοι π' ἀγωνίζονται, τώρα περιφρονοῦνται,
κι' ὅσοι σαγάνια τῶν τουρκῶν ἐγλύφανε τιμοῦνται...».*

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Στην Κρήτη, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στην υπόλοιπη Ελλάδα το β' μισό του 18ου αιώνα, εάν εξαιρέσουμε τους караβοκύρηδες των Σφακίων την ίδια περίοδο, δεν εμφανίστηκε οργανωμένο εμπόριο και ναυτιλία των Ελλήνων στις μεγάλες πόλεις, κυρίως λόγω της βαρύτατης στρατιωτικής διοίκησης και ελέγχου των λιμανιών, τα οποία εξυπηρετούσαν μόνο τις εμπορικές και συναλλακτικές ανάγκες της Υψηλής Πύλης και του Σουλτάνου. Η οικονομία του νησιού είχε μετατραπεί σε μια κλειστή αγροτική οικονομία, η οποία βασιζόταν στα φοροεισπρακτικά έσοδα και στα μισθώματα σε είδος (Κρεμμυδάς 2002, 13-45). Γι' αυτό δεν πρέπει να θεωρείται καθόλου τυχαίο ότι οι περισσότερες εξεγέρσεις ξεκίνησαν από την περιοχή των Σφακίων, καθώς ήταν από τις λίγες περιοχές που μπορούσαν σχετικά ελεύθερα να ανεφοδιάσουν τον αγώνα (Δετοράκης 1988, 351). Παράλληλα η εξαντλητική φορολογία σε μορφή αγροτικών προϊόντων, τα μισθώματα και τα χαράτσια, ελάχιστα περιθώρια πλουτισμού άφησαν στους αγροτικούς πληθυσμούς οι οποίοι απλά επιβίωναν (Ασδραχάς 1978, 15-19· Περάκης 2017, 55-97).

Στα άσματα του Αρχείου του Παύλου Βλαστού, αυτό φαίνεται χαρακτηριστικά στο τραγούδι του Δασκαλογιάννη στη σ. 365, καθώς και οι δυσβάσταχτοι φόροι που πλήρωναν οι χριστιανοί σε δωσίματα και χαράτσια.

*«Θεέ μου! Δός μου λογισμό και γνώσι στο κεφάλι,
να κάτσω να συλογιστώ το Δάσκαλο το Γιάννη
Πού ἦτον ὁ πρώτος τῷ Σφακιῷ κ' ἦτο και νοικοκύρης,
κ' ἤθελε πάντα να γενῇ στην Κρήτη Ρωμηωσυνη...
Δεν δίδω πλειό δωσίματα, δεν δίδω πλειό χαράτσια,
ἂν ἔρθουνε και τῆς Τουρκιάς οὔλα τα μπαῖράκια...».*

και η απάντηση του πασά:

*«Ἄς δίδουν τα δωσήματα ποῦ δίδουν κάθε χρόνο,
γιατί θα βγαλω την Τουρκιῶ ποῦ τρέμ' η γῆ κι ο κόσμος...».*

Σημαντικό ζήτημα οικονομικής φύσεως της εποχής εκείνης ήταν και η μοναστηριακή περιουσία, η οποία αποτελούσε σημείο διχόνοιας μεταξύ της επίσημης εκκλησίας-ραγιαδών και του απλού κλήρου, καθώς ο λαός της υπαίθρου λιμοκτονούσε και οι περιουσίες των μοναστηριών δεν αξιοποιούνταν υπέρ του. Έφτασε δε στο σημείο την περίοδο 1860, να οδηγήσει στο ονομαζόμενο «Μοναστηριακό ζήτημα» που αποτέλεσε μια από τις κύριες αιτίες της μεγάλης επανάστασης του 1866-69 (Παπαδάκης 1870). Χαρακτηριστικό παράδειγμα συναντάμε στη σ. 467, για τη δολοφονία του Επισκόπου Λάμπης Μεθόδιου, όπου αναφέρεται:

*«Μά οἱ Τούρκοι τοῦ ὠχθρεύουντο και τὰ ποδρακανίζα,
γιατί τά Μοναστήρια του ἐκλέφταν κι' αφανίζα...».*

*Χωράφια Μοναστηρικά καί ληόφυτα έπέρνα,
κι' όποιος δέν δίδει μέ καλό μιά μπάλλα τοῦ έπέμπα».*

Επίσης στο τραγούδι για τον Γετήμ αλή στη σ. 747 αναφέρεται:

*«Σηκώνετ' ένα πρόσαργο για ν' άνεβῆ 'στ' Άρκάδι,
νά πά νά βρῆ τό Γούμενο νά λειτουργοῦν όμάδι.
΄Σαν έχαρακοπήσανε θέτουν νά κοιμηθοῦνε,
τό δέ ταχυά νά σηκωθοῦν, ό,τι κι' αν βρούν ν' άρποῦνε».*

Για την επαχθή φορολογία και τις επιδρομές συναντάμε σε πολλά σημεία αναφορές, καθώς και στη σ. 697, όπου καταγράφονται οι στίχοι (Δετοράκης 1988, 340-342):

*«Πρῶτο γιά ν' άναστορηθῶ τήν Κρήτη τήν καῦμένη,
άποῦ ῆτονε είς τόν ντουινιά ροδιά ξεφουντωμένη.
Άποῦ 'τονε είς τόν ντουινιά ροδιά ξεφουντωμένη,
κ' έδά 'νε κροῦσος τῇ Τουρκιάς, πολλά βασανισμένη».*

Εμμέσως αναφέρεται και στο επικερδές σκλαβοπάζαρο των Οθωμανών με κάθε εξέγερση που αποτύγχανε αλλά και εν καιρώ ειρήνης (Γруντάκης 2019, 51-65). Για παράδειγμα, υπάρχει αναφορά σε αυτό στο τραγούδι για το σπήλαιο του Μελιδονίου:

*«Έσεῖς ποῦ πᾶτε ζωντανοί 'στοῦ Ἄδη πανηγύρι,
πέτε πῶς μᾶς έπούλησαν οἱ φράγγοι 'στό Μισήρι.
– Φράγκ' ῆντα σάς έκάμαμε καί σκλάβους μᾶς πουλεῖτε?
άπού νά δώση ό Θεός κ' έσεῖς σκλαβιά νά ίδῆτε!».*

Στη σ. 919, στο τραγούδι για τον «καταδικασμό της Κρήτης» στο Πρωτόκολλο του Λονδίνου, καταγράφεται η κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει οι Κρητικοί μετά τις τόσες πολεμικές συγκρούσεις:

*«Όρη, βουνά καί τρύπαις καί λαγκάδια,
Γεμᾶτα 'νιε φτωχούς καί παλληκάρια.
Τσῆ πείνας καί τσῆ δίψας ξεραμμένοι,
γιά νά λευθερωθοῦνε οἱ καῦμένοι».*

Στην επανάσταση του 1858 και στις οικονομικές επιπτώσεις των επαναστάσεων για τους Τούρκους εμμέσως αναφέρεται στη σ. 1025, καθώς γράφει:

*«Καλεῖ κρυφά τσῆ μπέηδες καί κάνουνε τερτίπη,
Οἱ Τούρκοι νά κουβαληθοῦν 'σσή χώρες ως τήν Τρίτη,
Κ' οἱ Τοῦρκοι τών έπαρχιῶν τό θάνουν στα ποδάρια,
κ' έπήραν τα ζευγάρια των κι' οὔλα των τά κοπάδια
Κι' άφήκαν τά περβόλια των καί τά μεταξαριά των...».*

να εγκαταλείψουν δηλαδή την κρητική ύπαιθρο με όλα τους τα υπάρχοντα, καθώς ετοιμαζόταν ξανά ξεσηκωμός των Κρητικών με άγνωστες συνέπειες.

Την περίοδο της μεγάλης επανάστασης 1866-69, οι οικονομικές συνέπειες των συρράξεων είναι πλέον τραγικές, όπως σημειώνεται στη σ. 1118 (Δετοράκης 1988, 392):

*«Μάνα! καί δόσεμας ψωμί καί τόπο νά σταθοῦμε,
γιατί θέ ν' ἀποθάνωμε τῆς πείνας θά χαθοῦμε...».*

Στο τραγούδι επικήδειο για τον Καπετάν Μιχάλη Κόρακα, αναφέρεται πάλι στις φορο-εισπρακτικές τακτικές των Οθωμανών λέγοντας (Περάκης 2017, 55-97):

*«Μά τότε εἶχαν οἱ Χριστιανοί ἓνα βαρύ γομάρι,
καί κάθε μῆνα παίρνασι φόρον οἱ Γιενιτζάρου».*

Την περίοδο της επανάστασης του 1889 καταγράφει στο σχετικό άσμα στη σ. 1477 (Περάκης 2008, 40-41):

*«Χαρκεύγουν γιά τούς Κρητικούς καινούργιες ἀλυσσίδες,
γιά νά τσ' ἀλυσσοδέσουνε ὡσάν τούς Μυσιρλίδες.
Νά μήν ἔχουν στεκούμενα, ἀμπέλια γῆ χωράφια,
ξυπόλητοι, ξεσκέπαστοι, γδυμνοί χωρίς κιουλάφια».*

Ο τελευταίος στίχος εμφανώς αναφέρεται στην τραγική οικονομική κατάσταση των Κρητικών (Χαλκιαδάκης 2013, 30-42). Στον Γ' τόμο, στη σ. 36, ο Βλαστός παραθέτει επίσης:

*«... Γυρίζουν ὅλα ἔρημα, φτωχά 'στους πέντε δρόμος,
κ' ἡ χήρες τῶν ἀγωνιστῶν, ἀπό τούς παρανόμους»,*

δηλώνοντας έτσι τη διάψευση των προσδοκιών για ανάταση των Κρητών μετά την ἑλευση του Ηγεμόνα. Επίσης στον Γ' τόμο, ο Βλαστός σημειώνει την αυτοδιοικητική αυθαιρεσία και διασπάθιση του χρήματος την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας, καταγράφοντας στη σ. 184 (Χαλκιαδάκης 2013, 69-103):

*«... Πεντόδραχμα ἐσκόρπησεν ὁ Βλάχος κι ὁ Γαλάνης,
ὅποιος θωρεῖ ἀπελπισιά ὅτι μπορέση κάνει.
"... Δέν ἔχωμε παράπονο χρῆμα πῶς ἐσκορπίσαν,
μόνο 'νε τό παράπονο σ' αὐτούς ποῦ τούς ψηφίσαν..."»,*

και παρακάτω στη σ. 189, στον επίλογο των *Ιστορικών Ασμάτων*:

*«Τό χρήμα σου, σκορπίσανε, δημοφρουρούς ψηφίσαν,
καί Χουρχουδάδες στά Χανιά πολλούς ἐσυναθροίσαν.
'Υπάρχουν ὑπάλληλοι, προδότες, Λαοπλάνοι,
ἀφ' ὅτου ἦρθ' ὁ Πρίγκηπας γλύφουνε τό σαγάνι».*

Ο ΡΟΛΟΣ ΚΑΙ Η ΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΛΕΥΡΑ ΤΩΝ ΝΤΟΠΙΩΝ

Όλες οι Κρητικές Επανάστασεις, όπως και η εθνικοαπελευθερωτική επανάσταση του 1821, είχαν το βλέμμα τους στη στάση και τις αποφάσεις των ευρωπαίων ηγετών, καθώς ήξεραν ότι χωρίς τη θετική συνεισφορά τους τα αιτήματα των επαναστάσεων δεν θα μπορούσαν να γίνουν

δεκτά (Δετοράκης 1988, 386). Οι απογοητεύσεις των Κρητών από τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων ήταν πολλές και μόνο μετά τη μεγάλη επανάσταση του 1866-1869, λόγω της αλλαγής στάσης της κοινής γνώμης, πιέζονται και οι ηγεσίες για μια πιο θετική θεώρηση του Κρητικού Ζητήματος. Το σημείο καμπής ήταν η σφαγή των Χριστιανών του Ηρακλείου τον Αύγουστο του 1898, στους οποίους περιλαμβάνονταν και άγγλοι στρατιωτικοί, γεγονός που επέφερε την αμετάκλητη απόφαση για αυτονομία της Κρήτης (Douglas 2005, 28-30). Στα μελετούμενα *Ιστορικά Άσματα* βρίσκουμε συνεχείς αναφορές είτε σε υποκίνηση των εξεγέρσεων από ξένες δυνάμεις είτε σε αποφάσεις, οι οποίες επηρέασαν τις εξελίξεις.

Πιο συγκεκριμένα, αρχίζοντας από τα τραγούδια για τον Δασκαλογιάννη και την επανάσταση του 1770, γίνεται ξεκάθαρη νύξη στην υποκίνησή της από τη Ρωσία (Ροτζώκος 2007). Στη σ. 361:

«Ο Μόσκοβος έμηνυσε στην Κρήτη το μαντάτο
–Κρήτη κι' αν έρθη πόλεμος κι' αν έρθη ντουσουμάνης,
δός τε Χανιά και Ρέθεμνος, Σούδα και Σπιναλόγγα,
το Κάστρο μην το δώσετε, την παινεμένη χώρα».

Επιπλέον στη σ. 364, αναφέρεται:

«Κάθε Λαμπρο-Χριστόγεννα έβανε το καπέλο,
και τοῦ πρωτόπαπα 'λεγε-«Τον Μόσκοβο θα φέρω».

Καθώς και στη σελίδα 369 παρατηρούνται οι παρακάτω στίχοι σχετικά με την υποκίνηση:

«Καλῶς τονε το Δάσκαλο τόν πρώτο τῶν κρουσάρω,
ἀπού μοῦ μείνα κ' ἔγραφε –“τήν Κρήτη θά σοῦ πάρω.”–
–Κ' ἦντα νά κάμ, Ἀφέντη μου, δέν ἦτον κι' ἀπό 'μένα,
ἄλλοι μοῦ γράφασιν ἔμε κι' ἐγὼ γραφα σ' ἐσένα».

Στη σ. 699, για τα *άσματα* της επανάστασης του 1821, φαίνεται η απογοήτευση από τη στάση των Ευρωπαίων:

«... Το κρῖμα τῶ φτωχῶ καί τῶ χηράδω,
νά κρέμεται 'στην κεφαλή τῶ Φράγκω.
Πολλαῖς φοραῖς μᾶς ἔχουν πουλημένους,
καί σάν τσῆ σκλάβους καταδικασμένους...».

Στο τραγούδι για το ολοκαύτωμα του σπηλαίου του Μελιδονίου, το 1824, στη σ. 820, αναφέρεται στην εγκατάλειψη των Χριστιανών από τους Φράγκους:

«... Έσεῖς ποῦ πᾶτε ζωντανοί 'στοῦ Ἄδη πανηγύρι,
'πέτε πῶς μᾶς ἐπούλησαν οἱ φράγγοι 'στό Μισήρι.
... κ' οἱ Φράγκοι μᾶς ἐπούλησαν 'στοῦ Μισιριοῦ τσ' Ἀγάδες.
– Φράγκ' ἦντα σάς ἐκάμαμε καί σκλάβους μᾶς πουλεῖτε?
ἀπού νά δώση ὁ Θεός κ' ἐσεῖς σκλαβιά νά ἰδῆτε!...».

Στη σ. 832 το τραγούδι καταγράφει την άφιξη του πολεμικού ατμόπλοιου υπό τον άγγλο Κόγχραν (Λαζαρόπουλος 1936, 94-95):

«Όλα τ' ἄρμεν' ἄρμενίζουν μέ πανιά και με κουπιά,
τοῦ Κογχράνου τό καράβι ἄρμενίζει με φωτιά».

Στη σ. 919, στο τραγούδι για τον «Καταδικασμό της Κρήτης», αφού η Κρήτη δεν συμπεριλήφθηκε στο Πρωτόκολλο του Λονδίνου για την ανεξαρτησία του Ελληνικού Κράτους, όλοι οι στίχοι καταδεικνύουν τα παράπονα των Χριστιανών έναντι των Ευρωπαίων. Χαρακτηριστικά σημειώνεται:

«Τό κρῖμα τῷ φτωχῷ καί τῷ χηράδω,
εἰς τό λαιμό σας νά 'ν' οὔλω τῶν Φράγκω!!!».

Στη σ. 943, στο άσμα για το κίνημα των Μουρνιών αναφέρεται πώς οι χριστιανοί αιτούνταν τη συνδρομή των Μεγάλων Δυνάμεων (Δετοράκης 1988, 389· Douglas 2005, 168):

«Έλεγαν κ' ἔφωνιάζανε νά' ρθούν ή τρεῖς Δυνάμεις,
δέ θέλουν τό Μεμέτ-Άλῆ νά τσ' ἔχη πλι' ἀραγιάδες...».

Στη σ. 989 παρατίθεται άσμα τουρκοκρητικής ποίησης για τον αγγλογαλλικοτουρκικό πόλεμο κατά της Ρωσίας, γεγονός το οποίο δείχνει το ενδιαφέρον των Κρητικών, Τούρκων και Ελλήνων για τις διεθνείς εξελίξεις και πώς αυτές μπορούσαν να επηρεάσουν το Κρητικό Ζήτημα:

«Άφουκραστεῖται νά σᾶς 'πῶ ἓνα καλό χαμπέρι,
ό Μόσκοβος τοῦ Βασιληά ἐσήκωσε σεφέρι...».

Στη σ. 1026, στο άσμα για την αναίμακτη επανάσταση του 1858, ή αλλιώς το «κίνημα του Μαυρογένη», φαίνεται η σύνδεση των εξεγέρσεων με τις διεθνείς αποφάσεις, καθώς αναφέρεται στα λόγια του Πασά προς τους Μπέηδες της Κρήτης (Δετοράκης 1988, 391· Douglas 2005, 168-174):

«... Έκάλεσε τούς Μπέηδες μαλώνει τση περίσσια,
— Ξεχάσετε τό Χουμαγιοῦν ποῦ γράφ' εἰς τά Παρίσια;
Έλάτε γιά νά κάμωμεν ὅλοι μιά συμφωνία,
νά δώσωμε 'σση Χριστιανούς ὀλίγη Λευθερία...».

Στη σελίδα 1113, στο άσμα για την Επανάσταση του 1866-69, έχουμε αρκετές αναφορές στις Μεγάλες Δυνάμεις και τη στάση τους απέναντι στην εξέγερση (Δετοράκης 1988, 392· Douglas 2005, 168-174):

«... Τρέμουν οἱ Φράγγοι τήν Τουρκιά φοβοῦνται τό Σουλτάνο,
καί οἱ ραγιάδες καίγουνται εἰς τό καμίνι ἅπάνω.
σκοτώνουνται, καί σφάζονται σουβλίζουντ' ὡς ἄρνια,
κ' οἱ Τούρκοι μία Δύναμι φοβοῦνται: τή Ρωσσία...»
«... Θυσία ἐγεινήκανε γιά τήν ἐλευθερία!
ἀλλά δέν ἐλυπήθηκαν ή Γαλλία καί Ἀγγλία:!...»
«Πάρε μας Θέε μου! τήν Τουρκιά καί θέσε τήν 'στους Φράγγους,

*νά πάθουν ὅσα πάθαμε ἀπό τσ' ἀνθρωποσφάγους.
Δόσε το Θέ μου! δόσετο κι' αὐτοῦ του Ναπολέον,
νά 'ντροπιασθῇ, νά σκλαβωθῇ τῆς ἀδικηάς ὁ λέων...».*

Στη σ. 1356, στο τραγούδι «Το τέλος της Τουρκίας ἐγγιζον» για τις αναταραχές του 1876, οι οποίες οδήγησαν στην εξέγερση του 1878 και στη σύμβαση της Χαλέπας, διακρίνεται πλέον η στάση των ξένων δυνάμεων ως προς τον Μεγάλο Ασθενή, όπου αναφέρεται χαρακτηριστικά (Δετοράκης 1988, 406-407· Douglas 2005, 168-174):

*«... Νόμους κηρύττεις το πρωῒ, καί ὡς τό βράδυ ἀλλάσης
κί αὐτά εἶν' ὅλα σου σκοποῖ τούς Φραγκους νά γελάσης.
Οἱ Φράγκοι ὥστε νά βρήσκουνε μυαλό 'στά κόκκαλα σου,
θά τρῶνε, καί τό σώμα σου ἔπειτα θά μοιράσουν».*

Στη σ. 1389, στο τραγούδι για το «Βερολίνειον των Μεγάλων Δυνάμεων Συνέδριο, 1878», ὅλοι οι στίχοι αναφέρονται στα παράπονα των Κρητῶν, καθώς ούτε σε αυτήν την περίπτωση δεν εισακούστηκαν τα αιτήματα για ανεξαρτησία των Κρητῶν και την Ἑνωσή τους με την Ελλάδα. Ξεκινάει με το δίστιχο:

*«Ἀνάθεμά σας, Σύνεδροι, τό αἶμα 'στό λαιμό σας,
ποῦ χύνομεν οἱ ἄμοιροι γιά να λευθερωθοῦμε...»*

και κλείνει με τους στίχους:

*«Ὁ ὕψιστος που εἶνε ψηλά θά μάς ἐλευθερώσει.
καί μέ τήν πρωτομάρτυρα Ἑλλάδα νά ἑνώσει».*

Στη σ. 1450, στο ἄσμα για τον θάνατο του Οπλαρχηγού Μιχαήλ Κόρακα, σημειώνονται τα εξής (Δετοράκης 1988, 407· Douglas 2005, 195-205):

*«'Στά ἐβδομήντα καί ὀχτώ, θ' ἀρχίσω τή φυλλάδα,
'ποῦ φέρασι τά σασεπῶ μέσ' ἀπό τήν Ἑλλάδα.
Τότ' ὁ Θεός ἐφώτησε τή θαυμαστή Ρωσσία,
τού Τούρκου κάνει πόλεμο, 'σ' Ευρώπη καί Ἀσία.
Κ' οἱ Τούρκοι ἐφοβήθηκαν κ' ἐμπήκανε 'στή χώρα,
καί τότ' εἶπεν ὁ Κόρακας, Παιδιά ἐδά 'ν' ἡ γιώρα».*

Το παραπάνω μαρτυρά τη σύνδεση της επανάστασης του 1878 με τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο, καθώς και την προμήθεια με νέα γαλλικά τυφέκια «σασεπῶ» των Κρητῶν για χρήση τους εναντίον των Τούρκων.

Στη σ. 1477, στο ἄσμα για την επανάσταση του 1889, γίνεται λόγος ξανά στα συνέδρια των Μεγάλων Δυνάμεων, τα οποία για ακόμα μια φορά δεν ικανοποίησαν τα αιτήματα των Κρητῶν για ελευθερία και ἑνωση με την Ελλάδα. Αναφέρει δε (Δετοράκης 1988, 411· Douglas 2005, 195-205):

*«Βαρυάρρωστο μ' ἐκάμανε τά θλιβερά μαντᾶτα,
τοῦ Συνεδριοῦ ἡ ἀπόφασες 'ποῦ κάμαν τά Ρηγᾶτα.*

*Οί Χριστιανοί Πολιτικοί τσ' Εύρώπης βασιληάδες,
 όρίζουν ν' απομείνουνε οί Κρητικοί ραγιάδες!».*

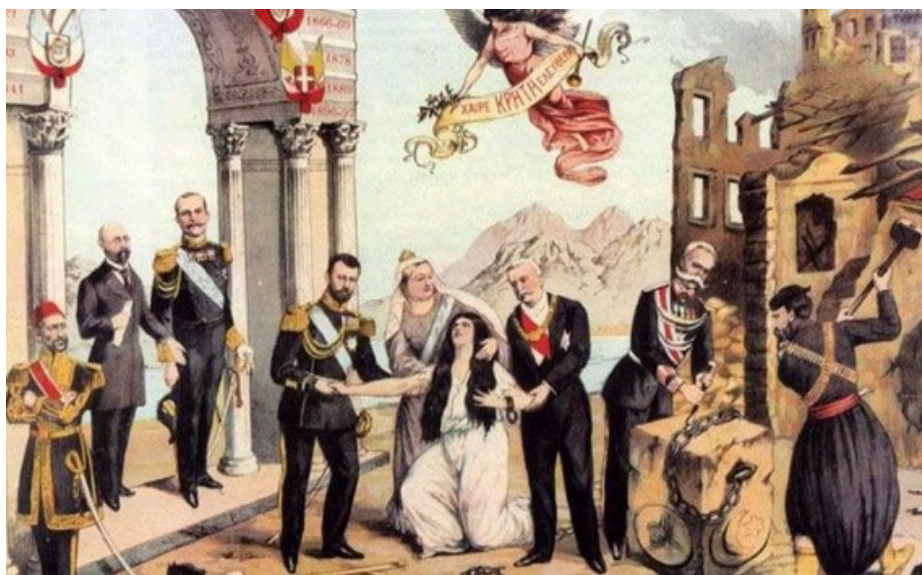
Στη σ. 1513, στο Άσμα με τίτλο «Η απόφασις τῶν Κρητῶν Μάρτιον 1897», αντικατοπτρίζεται η οργή και η αγανάκτηση των Κρητῶν για τη στάση και τις αποφάσεις των ευρωπαϊῶν ηγετῶν (Δετοράκης 1998, 9-37· Douglas 2005, 228-230). Δημοσιευμένο σε φυλλάδιο, πρέπει να ήταν ιδιαίτέρως καυστικό έως και υβριστικό, καθώς ο Βλαστός σημειώνει ότι μαζί με το παρόν άσμα είχε δημοσιευθεί άλλο «ύβριστικώτερου, ὅπερ παρελείψαμεν. διότι αἱ Μ.Δυνάμεις ἠλπίσαμεν ὅτι ἐπὶ τέλους θέλουν συναισθανθῆ τὸ μέγα ἀδίκημα καὶ θὰ ἀπαλλάξουν καὶ τοὺς Κρῆτας ἐκ τοῦ βαρβάρου καὶ τυραννοκτόνου Τουρκικοῦ ζυγοῦ...». Το άσμα ξεκινάει ως εξής (Δετοράκης 1988, 415· Douglas 2005, 230-233):

*«Διάλε τσ' αποθαμένους σας, φχιού σας! γιβεντισμένοι!
 Φράγγοι, πλειά Τουρκ' από 'κεινούς, ποῦ 'ρθετ' άρματωμένοι.
 Ποῦ' ρθετ' άπόλαις τσῆ γωνιαῖς τςῆ γῆς έδώ 'στήν Κρήτη,
 νά μάσε δείξετε καί μάς, τάξε τό μελανίτη...!».*

Το επόμενο ποίημα που επιλέξαμε προς μεταγραφή βρίσκεται στη σ. 1655, αφορά την άφιξη του Πρίγκηπα Γεωργίου ως Ὑπατου Αρμοστή της Κρήτης το 1898 και εκφωνήθηκε σε κάποια περιοδεία του σε χωριά του Ρεθύμνου. Στο ποίημα αυτό αντικατοπτρίζεται η άποψη για τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων στην έλευση του Πρίγκηπα Γεωργίου, ενώ απεικονίζεται επακριβώς το κλασικό σκίτσο της εποχής εκείνης στο οποίο η Ελλάδα σηκώνει την τυραννισμένη Κρήτη με τη βοήθεια των Μεγάλων Δυνάμεων (Δετοράκης 1988, 415· Douglas 2005, 258-263).

Παρατηρούμε τι γράφει ο ποιητής σε αντιστοιχία με την εικόνα:

*«... Ο Τσάρος ὁ Νικόλαος σ' έπιασε από τήν χέρα,
 κ' έβγῆκες από τα σκοτεινά καί είδες τήν ήμέρα.*

Εικόνα 1. Η αυτονομία της Κρήτης (Εθνική Πинаκοθήκη).

*Κι' από τήν ἄλῃ σου μεργιά σοῦ βοηθά ἡ Γαλλία,
 κ' ἐβγήκες ἀπό τήν σκλαβιά κι' ἀπό τήν τυραννία.
 145. Καί ἡ Ἀγγλία σ' ἔπιασεν ἀπό τήν ἀμπασχάλη,
 κι' ἀπό τόν Ἄδη τον κλειστό ἔσυρε νά σέ βγάλῃ.
 Κι' ὁ Ἰταλός ὁ Βασιληᾶς τήν ἔπιασε τή σμίλα,
 κ' οἱ Κρητικοί μέ τήν βαρέ κόπτουν τήν ἄλυσίδα [...].»*

Το παραπάνω μας κάνει να είμαστε σχεδόν σίγουροι ότι ο ποιητής έχει δει την εικόνα και προσπαθεί να αποδώσει σε στίχους αυτό που βλέπει στην εικόνα.

Στον τόμο Γ', στη σ. 31, ο Βλαστός καταγράφει ποίημα με τίτλο «Η σφαγή του Ηρακλείου 1898», το οποίο αναφέρεται στις σφαγές του Αυγούστου του 1898 στο Ηράκλειο, όπου σφαγιάστηκαν χριστιανοί αλλά και άγγλοι υπήκοοι, γεγονός που ανάγκασε τις Μεγάλες Δυνάμεις να επιταχύνουν τις εξελίξεις και να οδηγηθούμε στη δημιουργία της αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας (Δετοράκης 1988, 416). Γράφει στη σ. 32:

*«... Εὐρώπη! κρίνε δίκαια. Μόσκοβε, βασιλέα,
 Ἰλευθέρωσε τοὺς Χριστιανούς ἀπὸ ἀνόμων χέρα.
 Μόσκοβ' ἐσύ τήν ἐπαυσεσ και τή σκλαβιά τ' Ἀραπη,
 σώσε καί τοὺς Χριστιανούς τσ' ἐπίλοιπους μὴ σφάξῃ...»*

εκφράζοντας το αίτημα των Κρητών προς την Ευρώπη για άμεση παρέμβαση και απελευθέρωση της Κρήτης από τους Οθωμανούς πριν προλάβουν να κατασφάξουν και άλλους (Δετοράκης 2001, 18).

Στη σ. 182 επίσης του τόμου Γ', ο Βλαστός καταγράφει ποίημα με τίτλο «Η αναχώρησις του Πρίγκηπος», το οποίο σημειώνει τον εξαναγκασμό του Πρίγκηπα σε παραίτηση από τις Μεγάλες Δυνάμεις μετά το κίνημα του Θερίσου του 1905 (Χαλκιαδάκης 2013, 106-109· Douglas 2005, 258-263). Ειδικότερα γράφει:

*«... Πάντα ἔθελε Δεσποτισμόν καί Ἀπολυταρχίαν,
 μά ἡ Εὐρώπη ἔνοιωσε τήν τόσην ἀδικίαν.
 Γιά τούτο τοῦ ἀφαίρεσε μερκά προνόμια του,
 γιὰτ' ἔλυπῆθη τόν Λαόν νά καίγετ' ἡ καρδιά του...»*

Τέλος, στο τελευταίο ποίημα της συλλογής των *Ιστορικών Ασμάτων*, στον τόμο 16Γ, ο ποιητής, κάνοντας μια επισκόπηση των γεγονότων, εκφράζει τη δυσαρέσκειά του για την κοινοβουλευτική περίοδο και την Κρητική Πολιτεία, καθώς και τα παράπονά του απέναντι στις τρεις εγγυήτριες δυνάμεις, οι οποίες παρέμβαιναν στα πολιτικά πράγματα της Κρήτης. Πιο συγκεκριμένα καταγράφει (Χαλκιαδάκης 2013, 106-109· Douglas 2005, 258-263):

*«... Ρώσσοι καί χωροφύλακες, δημοφρουροί καί ἄλλοι,
 σοῦ φύτεψαν Πατρίδα μου διαίρεσι μεγάλη.
 Σταυρό δέν ἐσεβάσθησαν, Χριστόν, ἡ Παναγία,
 μαζί μέ τόν Οὐρμπάνοβιτς τόν σκύλο τῆς Ρωσσίας...»*

και κλείνει το ποίημα με την ευχή-παραίνεση προς την Ευρώπη για γρήγορη ένωση με την Ελλάδα:

«... Ω Ούρανέ! λυπήσου μας, σπλαγχνίσου μας Έυρώπη,
νά ένωθούμε γρήγορα νά παύσουνε οί κόποι...».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μέσα από τα *Ιστορικά Άσματα* που μελετήσαμε και από την τεκμηρίωσή τους από τις ιστορικές πηγές και τη βιβλιογραφία, μπορούμε να πούμε ότι η βασική μας ερευνητική υπόθεση έχει υπόσταση. Αφού αντλήσαμε μια πρωτόλεια πηγή πληροφοριών, η οποία αποτελεί σημαντική βάση για τον εκάστοτε ερευνητή, μέσα από τα συνοδευτικά κείμενα, τον σχολιασμό και τις υποσημειώσεις δημιουργείται ένα ανεκτίμητης αξίας ιστορικό τεκμήριο που θα πρέπει να μελετηθεί εις βάθος και να δημοσιευθεί περαιτέρω, καθώς αποτελεί έναν θησαυρό άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς για την Κρήτη και για την Ελλάδα γενικότερα.

Οι δυνατότητες που μας προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες στην ψηφιοποίηση, στη συλλογή δεδομένων αλλά πολύ περισσότερο στην παρουσίασή τους, είναι αξιοθαύμαστες. Μέσα από τη χρήση τους μπορούν να εξαχθούν όχι μόνο ποιοτικά χαρακτηριστικά αλλά και ποσοτικά δεδομένα, τα οποία μπορούν να οδηγήσουν σε σημαντικά ερευνητικά συμπεράσματα, για τις συνθήκες της περιόδου, τους στόχους του συγγραφέα-ερευνητή και τα λογοτεχνικά, ιστορικά, χρονολογικά και ερευνητικά μοτίβα που αυτά φανερώνουν.

Περιορισμοί στην έρευνα σαφώς υπάρχουν, καθώς τα μέσα της εποχής, οι συνθήκες και η ίδια η αλληλεπίδραση του ερευνητή Βλαστού με τα γεγονότα, μπορεί να θεωρηθεί ότι μειώνουν την αντικειμενικότητα και την ιστορική αξία της καταγραφής, όμως εκ του αποτελέσματος το έργο του αξιολογείται ως επαρκώς τεκμηριωμένο και αντιπροσωπευτικά αντικειμενικό, γεγονός άξιο θαυμασμού.

Η μεθοδικότητα της καταγραφής, η χρονική διάρκεια, η πληθώρα των ιστορικών τεκμηρίων, ο σχολιασμός και οι υποσημειώσεις, καθώς και ο αριθμός των καταγραφομένων, μπορούν να μας οδηγήσουν με ασφάλεια στο συμπέρασμα ότι ο Παύλος Βλαστός ήταν ο πρώτος επιστημονικά τεκμηριωμένος λαογράφος της εποχής του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αρχείο Παύλου Βλαστού, *Ιστορικά Άσματα Κρητών*, τόμοι 15 Β & 16Γ.

Σ. Ασδραχάς (1978), *Μηχανισμοί της αγροτικής οικονομίας στην Τουρκοκρατία*.

R. Van Boeschoten (1991), «Κλέφταρματωλοί, Ληστές και Κοινωνική ληστεία», *Μνήμων*, 13 (1991), 9-24 [<https://doi.org/10.12681/mnimon.235>].

Douglas Dakin (2015), *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Α. Ξανθόπουλος (μτφρ.), Αθήνα, ΜΙΕΤ.

Θ. Δετοράκης (1987-1988), «Η Τουρκοκρατία στην Κρήτη», *Κρήτη, Ιστορία και πολιτισμός*, Σύνδεσμος Τοπικών Ενώσεων Δήμων και Κοινοτήτων Κρήτης.

Θ. Δετοράκης (1990), *Ιστορία της νήσου Κρήτης*, Ηράκλειο Κρήτης, Εκδόσεις Μύστις.

- Θ. Δετοράκης (1998), «Η επανάσταση του 1897, στις ανατολικές επαρχίες της Κρήτης. Γενική εικόνα», *Κρητολογικά Γράμματα*, τ. 14 (1998), 9-37.
- Θ. Δετοράκης (2001), «Τα Ελευθέρια της Κρήτης. Οι μεγάλοι σταθμοί του Κρητικού Ζητήματος», Ηράκλειο, Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, 15-28.
- Σπ. Ζαμπελίου & Κρ. Κριτοβουλίδου (1893), *Ιστορία των Κρητικών Επαναστάσεων*.
- Δ. Ι. Λαζαρόπουλος (1936), *Το πολεμικόν Ναυτικόν της Ελλάδος από της ανεξαρτησίας μέχρι βασιλείας Όθωνος 1821-1833*, Αθήνα.
- Αντρ. Λενακάκης (2014), «Ο Παύλος Βλαστός και οι απαρχές της επιστήμης της Λαογραφίας στην Ελλάδα», *Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου για τον Παύλο Βλαστό*.
- Στυλ. Παπαδάκης (1870), *Απομνημονεύματα Κρητικών Επαναστάσεων*.
- Ασπασία Παπαδάκη (2016), «Το Αρκάδι μέσα από το αρχείο του Παύλου Βλαστού», *Μαρτυρίες για τη Μονή Αρκαδίου, Πρακτικά ημερίδας*, Ρέθυμνο, 31-39.
- Μ. Περάκης (2008), *Το τέλος της Οθωμανικής Κρήτης. Οι όροι κατάρρευσης του καθεστώτος της Χαλέπας (1878-1889)*, Βιβλιόραμα.
- Μ. Περάκης (2017), *Κρήτη: Το νησί των προσαρμογών. Οικονομία και κοινωνία τον 19ο αιώνα [1830-1913]*.
- Νικ. Γ. Πολίτη (1914), *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*.
- Νίκ. Β. Ροτζώκος (2007), *Εθναφύπνιση και Εθνογένεση-Ορλωφικά και Ελληνική Ιστοριογραφία*, Αθήνα, Βιβλιόραμα.
- J. M. Tancoigne (2008), *Από την Κρήτη του 1811-1814. Πληροφορίες και βιώματα του M. J. Tancoigne*, Ρέθυμνο, Ιδιωτική έκδοση.
- Εμμ. Χαλκιαδάκης (2013), *Κρήτη 1898-1913. Από την «Αυτονομία» στην Ένωση με την Ελλάδα*, Ηράκλειο, Περιφέρεια Κρήτης.